

זכויות יוצרים בתוכנת 'בינה מלאכותית'

העולם כולו סוער וגועש סביב לתוכנה של "בינה מלאכותית" (Artificial intelligence). ה"בינה מלאכותית" עצמה, זאת שטובי החוקרים מכל העולם עמלים עליה כבר עשרות שנים, שואפת להחליף את המוח האנושי, פעולותיו ויכולותיו, במכונה רובוטית שתחליף אותו, שתחשוב כמותו, שתפעל ותעשה כמותו.

בינה מלאכותית היא שם מטאפורי למצב שבו מנסים לדמות את יכולות החשיבה האנושית באמצעים טכנולוגיים, למשל, באמצעות למידת מכונה. התחום הוא ענף של מדעי המחשב, העוסק ביכולת לתכנן מחשבים לפעול באופן המציג יכולות המשתוות להתנהגותה של הבינה האנושית. הגדרה רחבה יותר לתחום זה ניתנה על ידי המדען מרווין מינסקי (מדען אמריקאי-יהודי שנחשב לאחד מאבות תחום הבינה המלאכותית): "לגרום למכונה להתנהג בדרך שהייתה נחשבת לאינטליגנטית, לו אדם התנהג כך".

חוקרי "הבינה המלאכותית" לא הצליחו עדיין להחליף את האדם במכונה, אך הם התקדמו משמעותית במגוון תחומים מרתקים. כך למשל פורסמה לאחרונה תוכנה, בה מכניסים בקשה לתוכנה לצייר ציור העוסק בנושא מסוים, בסגנון ציור מסוים. דוגמה: כותבים ל"בינה מלאכותית" לצייר ציור של יהודים רוקדים עם ספרי תורה, בסגנון ציורי הרנסאנס. התוכנה עוברת על מאות ואלפי הציורים והאיזכורים שיש לנושא בכל מרחבי המרשתת, ותוך מספר דקות מוציאה ציור ערוך לתפיות, הפלא ופלא, של יהודים רוקדים עם ספרי תורה, בסגנון ציורי הרנסאנס. וכך בכל דבר וענין. ניתן להזמין ציור בכל נושא וכותרת אפשרית, בכל סגנון ציור או שרטוט, מכל הדורות והסגנונות, ותוכנת המחשב מציירת ציור, המורכב מאלפי פריטים שסרקה בחיפוש בכל רחבי המרשתת (האינטרנט), עד לתוצר הסופי.

המחשב, שאינו אדם בר דעת, יכול לשגות ולהוציא תוצר מגוחך ומשעשע. המחשב אינו יודע להבדיל בין בית כנסת לכנסיה ומסגד, להבדיל אא"ה, או להבדיל בין ביהכנ"ס אורתודוקסי לטמפל רפורמי, כך שלעיתים מזומנות הוצאה מגוחכת ולא רצינית. אך באופן כללי, בפרט אם מנחים את התוכנה ביתר פירוט ופרטים מדויקים וספציפיים, התוצאה מעוררת השתאות.

התוכנה גם יכולה לכתוב עבודות מחקר שלמות, על פי הנתונים שמבקשים ממנה. כך לדוגמה, ניתן לבקש מהתוכנה לכתוב עבודת B.A. בנושא "המתת חסד". התוכנה סורקת אלפי מאמרים וכתבי עת שדנו ועסקו בנושא ויוצרת עבודת B.A. מושלמת, לפי אורך העבודה והדרישות שנבקש ממנה. אפשר להכניס לתוכנה שאלה משפטית בנושא מסוים ולבקש לדעת מה יפסוק בית משפט ישראלי בשאלה זו. התוכנה סורקת את כל פסקי הדין הנמצאים במאגרי בתי המשפט שבמרשתת, מצליבה נתונים ומקרים ונותנת הערכה סבירה לפסק הדין העתידי במקרה שהצגנו בפניה.

באופן עקרוני, התוכנה יכולה לקבל גם שאלה הלכתיות ולבקש "פסק הלכה" מרב מסוים. התוכנה תסרוק את כל הפסקים הממוחשבים של אותו רב, תצליב מידע ותציע את "פסק ההלכה" שלה, העולה מתשובותיו של אותו רב. כמובן שבנושאי הלכה, התוצאות יהיו לא רציניות בעליל, לא נכוונות

ובוודאי מגוחכות, כיון שתוכנת מחשב אינה מבינה באלפי הפרטים והקביעות ההלכתיות, ברוח ההלכה ובצורת הפסיקה. התוצאה של פסקי הלכה דרך "בינה מלאכותית" היתה גרועה בעליל, אך להבדיל, התוכנה יכולה לכתוב עבודות מחקר ועבודות של סטודנטים ברמה גבוהה ואיכותית. התוכנה גם יכולה לכתוב כתבות שלמות, לפי נתונים שנמסור לתוכנה, ועוד כהנה וכהנה.

לפי קביעות משפטיות, אין בעיה של "זכויות יוצרים" בתוצאת יצירה של ציור או עבודה מחקרית, משום שה"בינה המלאכותית" יוצרת את הציור מתוככי אלפי ציורים שונים, שצוירו על ידי אלפי ציירים לדורותיהם. אי אפשר להצביע ממי נוצר הציור או עבודת המחקר, הכתבה או סיפור, כיון שהיצירה נוצרה מכל כך הרבה ציירים, סופרים או חוקרים. היצירה בעצם "נגעה" בכל אחד שעסק אי פעם בנושא ולקחה ממנו משהו קטנטן, אחוז מזערי. כך קובץ על יד והכל נאסף יחדיו, מן הגורן ומן היקב, עד לתוצאה המושלמת, זאת שהגיעה מאלפי פריטים ויצירות, לא נודע כי באו אל קרבנה וממנה יצא העגל הזה, יצירה חדשה בעליל.

בשאלת זכויות היוצרים ולפי דין תורתנו הקדושה השתברו קולמוסים רבים, אף אני עני כתבתי על הנושא בקונטרסי "ספר יצירה", בספרי "שלהי דקייטא" (סימן צא), ובספרי "ויאמר שמואל" (סימן סג) ובעוד מקומות. לפי הדעות הסוברות שאין מושג עצמי של "זכויות יוצרים" וכל הנושא לאיסור הוא משום "תקנות השוק" (כדעת מו"ר הגרש"ז אוירבך זצ"ל) או "דינא דמלכותא דינא" (כדעת הגר"ש אלישיב זצ"ל), הנה אם החוק הבינלאומי עצמו מתיר להשתמש ביצירה שנוצרה מאלפי יצירת ויוצרים, אין מקום לאיסור יצירה שכזאת.

ה"שואל ומשיב", הגאון רבי יוסף שאול נתנזון זצ"ל, מגדולי הפוסקים, כותב בנושא זכויות יוצרים כך (ח"א סימן מד): "ודאי שספר חדש שמדפיס מחבר וזכה שדבריו מתקבלים על פני תבל - פשיטא שיש לו בזה זכות לעולם; ואם מדפיסים או מחדשים איזה מלאכה, אינו רשאי אחר לעשות בלא רשותו. ומעשים בכל יום שהמדפיס חיבור יש לו ולבא כוחו זכות... ובשלו רשאי אדם לגזור שלא ידפיסו עולמית בלא רשותו או רשות בא כוחו וכו', **והרי נודע שהרב אברהם מהרבנוש שהמציא המצאה ובגלל זה קיבל כל ימיו שכר מהשלטון בוארשה, ולא יהא תורה שלימה שלנו כשיחה בטלה שלהם**".

אם לפי הגדרת חכמתם שלהם, אין ביצירה שנוצרה מה"בינה מלאכותית" חסרון ובעיה של גניבת זכויות יוצרים, כך גם על פי התורה אין לחייב על כך (בפרט כשישנן שיטות רבות הסוברות שאין בפגיעה בזכויות יוצרים משום איסור גזל או מזיק, כפי שנתבאר בספרינו הנ"ל ואכמ"ל).

גם להגדרת הגר"ש וואזנר זצ"ל, שעלינו להיזהר מפגיעה בזכויות היוצרים משום "ועשית הישר והטוב", כפי שהובא בשמו בספר 'משנת זכויות היוצר', יש מקום לומר שמכיון ויצירת "בינה מלאכותית" מורכבת ממאות או אלפי יצירות ויוצרים, וקשה להצביע בבירור את מי מהם הזקנו או גזלנו, כי הרי היצירה מורכבת מאין ספור יוצרים, לכן יש להתיר שימוש ביצירה שכזו.

לפי הסוברים של נושא זכויות יוצרים שייך רק לנושא של 'השגת גבול' ותחרות, נראה גם כן שלפחות לעת עתה, אין בשימוש המורכב מאין-ספור יצירות מורכבות ומשלל יוצרים, משום השגת גבול.

הנושא מתחיל במקרה שנבקש מתוכנת הבינה המלאכותית ליצור לנו ציור על פי ציוריו של צייר מסוים. כך למשל נוכל לבקש מהתוכנה לצייר בעבורנו קריקטורה בסגנונו הבלעדי של הצייר יוני גרינשטיין, על "הרפורמה במערכת המשפט הישראלית", או קריקטורה של מוטי הלר על "יהודים

באמריקה". התוכנה תסרוק את כל הקריקטורות שלהם ותוציא מתחת ידה מוצר מוגמר, הדומה שתי טיפות מים לקריקטורות של אותם קריקטוריסטים. אם נבקש מהתוכנה לצייר ציור בסגנון פיקאסו או ואן-גוך, למשל, בנושא של "פרחים באגרטי" - תוציא התוכנה מתחת ידה ציור דומה להפליא לציוריהם של אותם ציירים.

נמצא שהתוכנה מצליחה לשעתק את האמן בעצמו, את צורת קולמוסו, את אופי הציור והסגנון המיוחד שלו ורק שלו, לפרטי פרטים. ה"בינה המלאכותית" בעצם מצליחה להעתיק במדויק את כל מה שהוא, לקחת את כל האומנות והייחודיות המיוחדת שלו - ולהעתיקה. האם יש בכך גניבת "זכויות יוצרים", גניבת והעתקת ה"יוצר עצמו" כולו? האם בשימוש מסחרי כזה ביצירות החדשות שנוצרו מכח מאפיניו וסגנונו של יוצר יחיד, מהווה 'השגת גבול'?

הטור והשולחן ערוך (חו"מ סי' ריב) כותבים: **"אין אדם מקנה לאחר בין במכר בין במתנה אלא דבר שיש בו ממש, אבל דבר שאין בו ממש אין קנין נתפש בו. כיצד, אין אדם מקנה לחבירו ריח התפוח ולא טעם הדבש ולא עין הבדולח"**.

האם היצירה שלי, ה'אני' העצמי שלי, שבא לידי ביטוי ביצירותי, נחשב למשהו ממשי שאסור ליטול אותו, או שה'אני' שלי, אותו כולם מכירים בסגנוני, באופיי וביצירותי הבלעדיות, נחשב רק כ"דבר שאין בו ממש", כמו "ריח התפוח, טעם הדבש ועין הבדולח"?

&&&

בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת חו"מ סי' כ"ד) נשאל במחבר ספר שחיבר פירוש על סדרי נזיקין וקדשים ואותיות לוחות הדפוס היו שייכים למדפיס, והמח"ס שילם למסדרי - אותיות שסדרו בעבור את שני ה"סדרים", יחד עם פירושי הראשונים, בתוספת פירושו שלו. ודרך המדפיסים לסתור לאחר ההדפסה את האותיות ולסדרם שוב מחדש, כרצון מחה"ס הבאים לבית הדפוס. ואולם מדפיס זה השאיר אצלו את סידור האותיות הנ"ל, כיון שהיו לו סידורי אותיות רבים ולא הוצרך לפרקם, וכעת רוצה הוא להדפיס ש"ס חדש, עם הסידור - אותיות של סדרי הנזיקין - קדשים שסודר עבור המח"ס הנ"ל. וטוען המח"ס שכיוון ששילם למסדרים על הסידור הזה, על המדפיס לשלם לו את דמי הנאתו, שנהנה מכך שלא יצטרך לסדר שוב את האותיות לסדרי נזיקין. קדשים, ואילו המדפיס טוען שאינו צריך לשלם לו, כיוון שהאותיות שייכות לו וזכותו להשתמש בהם כרצונו, מבלי שהמח"ס יוכל לתבעו לקלקל את הסידור. ואחר שהנוב"י שקיל וטרי בזה, כ' להלכה שמכיון שהדר בחצר חברו, חייב לשלם לו מה שנהנה אם חסרו בדבר מועט, אזי ה"ה בנדו"ד, כיון שהמח"ס נחסר בכך שאנשים יקנו את הש"ס החדש ולא את הש"ס שלו, מפני שאנשים שרצו ש"ס עם פי' הראשונים, היו מוכנים לשלם מעט יותר כדי לרכוש את הש"ס עם פי' הראשונים ופירושו הנלווה של המח"ס. [אך בשו"ת ישועות מלכו (חו"מ סי' כב) ובספרים נוספים (ראו בהגהות הרב"פ על הנוב"י) נחלקו על דברי הנודע ביהודה וסברו שאין לחייב אדם לשלם דמי הנאה כאשר לא נהנה ישירות מממונו של חברו; וכיון שלאחר שהשלים המדפיס את מלאכת סידור האותיות, שייכות האותיות לו בלבד, א"כ נהנה מרכושו שלו, ומה בכך שנהנה על ידי מעשי חברו? יעוי"ש].

וחכמי זמנינו (והראשון שבהם הוא הגר"ז"נ גולדברג זצ"ל, והחרו החזיקו אחריו בכל הספרים שדנו בדין "זכויות יוצרים") דימו את ד' הנוב"י לנידו"ד, בכך שקונה היצירה רכש את "האותיות" והיוצר הוא בעל סידור האותיות, וטענו דא"כ על הקונה לשלם ליוצר את הנאתו מ"סידור האותיות" - היינו הנאתו שנהנה מהעתקת היצירה, שסודרה כך באופן שניתן להאזין לה ולהעתיקה שוב ושוב.

והם הבינו כנראה שאין ממשות ממונית ל"סידור אותיות" ללא "האותיות" עצמם. וממילא סברו שאף א"נ שאין בזכות ההעתיקה זכות ממונית ובעלות ליוצר, מ"מ על הנהנה מהיצירה לשלם ליוצר על דמי הנאתו. ויש לדון טובא בדבריהם, שודאי "סידור אותיות" נחשב לדבר ממוני, וכל היצירה בעולם כמו בית וסרפר, מטבח וארון, מורכבים מחומרי היצירה בשילוב סידורה ותיקונה על מתכונתה, וגם על סידור האותיות שילמו המדפיסים ממון ולא הדפיסו את הספר בלי סידור האותיות, רק משום שהיה להם את האותיות, וזה פשוט. וע"ז סבר הנוב"י שעל הנהנה מסידור האותיות לשלם על הנאתו. אך ביצירה כמו קלטת ודיסק, ספר או דף וכדו', מכר היוצר את היצירה ללקוח, את ה"אותיות" עצמם וגם את סידורם, הפקתם ואופן שימושם. שהרי בלא סידורם-לא היה הקונה יכול להאזין ליצירה, או לקרוא אותה. וממילא אם נאמר שיוצר שמכר את כל היצירה, אינו יכול לשייר אצלו את זכות אי-העתיקה, לאחר שמכרה כדי שישתמשו בה בדרכים המקובלות והרגילות (וכפי שהארכנו בזה בס' ויאמר שמואל סי' ס"ג), א"כ אחר שמכר לקונה גם את זכות השימוש ב"סידור האותיות" - היינו השימוש ביצירה במתכונתה הנוכחית אזי אי"ז דומה כלל לנידון הנוב"י, בו רק האותיות עצמם היו שייכות למדפיס והסידור נרכש ע"י המכ"ס, וממילא אי"ז שזכות העתיקה היצירה אינה יכולה להישאר ברשות בעל היצירה אחר שמכר אותה.

ואולם גם א"נ שצדקו דבריהם בדימוי דברי הנוב"י להעתיק יצירות, הנה בנידון שלפנינו, המעתיק אינו מעתיק כלל את היצירה עצמה, אלא שואב את 'רוח היצירה' מהיוצר ויוצר יצירה חדשה לפי רוח ואופי יצירות היוצר הראשוני. האם ישנה בעלת על 'מציאות הרעיון'?

לכאורה, דומה הוא הדבר לתלמיד שינק היטב מתורת רבו ועמד על דעתו, וכעת מחדש הוא חדושי תורה בדיוק בסגנון רבו. האם יוכל הרב לתבוע את תלמידו על שחידושויו אלו- שלו הם (לפי הפוסקים הסוברים שיש בעלות על דברי תורה)?!

מצינו בשו"ת צפנת פענח (סי' רמט) שחכמה היא כדבר חפץ שיש לו עצמיות ואפשר לדרוש שכר על חכמתו כמה שירצה החכם, עפ"ד הרמב"ן ביבמות (קו, א. ועי' שו"ע יו"ד שלו, ג. ואולם התם איירי בחכמת רפואה כללית ולא בחכמה שנוצרה ע"י רופא פלוני. ובע"ז כת, ב: "רבי יוחנן חש בצפדינא, אזל לגבה דההיא מטרוניתא, עבדה חמשא ומעלי שבתא, א"ל: למחר מאי? אמרה ליה: לא צריכת, אי צריכנא מאי? אמרה: אשתבע לי דלא מגלית, אישתבע לה לאלהא ישראל לא מגלינא, גלייה ליה, למחר נפק דרשה בפירקא" וחזי' לכא' שר"י לא חשש לבעלות המטרוניתא על חכמת הרפואה, ואכ"מ).

אך האם אדם שהתבונן היטב במאפייני ציוריו של צייר פלוני והצליח להבין את סגנונו וקוי ציוריו, וצייר כמותו ציורים אחרים, ייחשב כמעתיק ממנו?

&&&

מאחר שלדידי אין הדברים ברורים וחדים כל צרכם, אציג בזאת שתי גישות הפוכות ומרתקות, האחד של גיסי הרה"ג רבי יצחק צבי שוגרמן שליט"א, והשני של אחי הרה"ג רבי אברהם ישעיהו גנוט שליט"א, וכדלהלן:

גיסי שליט"א כתב לי כך:

כאשר מדובר באדם המגיע לסדרת טיפולים עם בנו אצל מומחה, הפועל בשיטה מיוחדת. הוא צופה במומחה תוך כדי עבודתו ולומד ממנו את שיטת הטיפול. בהמשך הוא גם פותח קליניקה, יתכן שאין

עליו זכות תביעה. כי זכותו לצפות. הוא לא לקח כלום. הוא קלט את השיטה בראשו ובמחשבתו ויישם זאת בפועל, בדומה לדוגמה שהבאת מתלמיד שינק מרבו.

אך ל"בינה המלאכותית" אין את היכולת הזו. היא לא יכלה לתפוס ברוחה ומחשבתה את הפואנטה של הדבר ואת יסודותיו. התוכנה רק יודעת לפרק לפרטים קטנים ולגרמי גורמים את כל המידע, ולשוב ולצרפו לפי הדבר שהיא צריכה. אם זה אכן כך, נמצא שהיא משתמשת ממש ביצירת היוצר עצמה. היא למשל לוקחת ציור של פיאקסו ומוציאה ממנו את הקוים והאלמנטים הרלוונטיים לציור שהיא מחפשת, מחברת אותם עם אלמנטים אחרים שנמצאים בציורים אחרים שלו, וכך נוצר הציור. ואם כן הרי זה אסור, כי היא השתמשה ב'חפצא' עצמו של היצירה, וכאילו העתיקה יצירות רבות של היוצר והפכה אותם ליצירה אחת.

לעומתו, טען אחי שליט"א כך:

קניין של אדם מוכרח להיות חיצוני לו, כי אם לא כן אין זה קנינו, אלא זה 'הוא עצמו'.

לאדם אין בעלות על האדם שבו אלא רק על הדברים שהשיג עם ה'אדם' הזה. יצירותיו הפיזיות, ממונו, רכושו וכו'.

א"כ גם אם נאמר שלצייר או אמן מסוים, פיאקסו למשל, היה מאפיין יחודי לו והוא יחודי רק לו (כאשר גם על כך ניתן להתווכח, כיון שהלא גם את המאפיין היחודי שלו הוא העתיק מהעולם, מרוח תקופתו ומסגנונות והשראה שקיבל וינק מאחרים, ובכך עיצב מאפיין משל עצמו, ואין בזווית המיוחדת שלו אלא רק מה שליקט ואסף את גישות העולם) - אין זה שלו. כיון שהמאפיין והקו שעיצב הוא 'הוא עצמו', והוא עצמו אינו קניינו. לכן אם נצליח להעתיק את ה'אני' שלו, לא פגעתי בבעלותו.

ישמעו חכמים ויוסיפו לקח.